

G'ARB, RUS VA SHARQ ADABIYOTIDA ISHBILARMON, SAVDOGAR, TADBIRKOR TIPAJLARI

Toshboyeva Farida Abduxalilovna

Denov tadbirkorlik va pedagogika
instituti mustaqil tadqiqotchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17379274>

Annotatsiya. Tarixdan ma'lumki, G'arb va Sharq davlatlari o'rtasida ma'naviy-madaniy, ijtimoiy-siyosiy va savdo-sotiq borasida o'zaro aloqalar ilk o'rta asrlardan oq kurtak ota boshlagan. Adabiy ta'sir masalasi esa undan-da qadimiyroq. Bu fikrni dalillash maqsadida folklor namunalari bo'lgan dostonlardagi syujet hamda qahramonlarning bir-biriga o'xshash xususiyatlarini eslatishning o'zi ham yetarli. Bu jarayon kundan-kunga rivojlanib bormoqda. Ushbu maqolada esa jahon adabiyotining o'zbek adabiyotiga adabiy ta'siri bir necha hikoyalar misolida tadqiq etiladi.

Tayanch so'zlar. Tadbirkorlik, Savdogar, savdo-sotiq, iqtisodiy tizim, tashabbus, mas'uliyat, innovatsiya, Sharq adabiyoti, rus adabiyoti, shbilarmon kishilar.

Annotation: It is known from history that spiritual-cultural, socio-political and trade relations between the countries of the West and the East began to develop in the early Middle Ages. The issue of literary influence is even more ancient. In order to prove this idea, it is enough to mention the similarities in the plots and characters of epics, which are examples of folklore. This process is developing day by day. In this article, the literary influence of world literature on Uzbek literature is studied using the example of several stories.

Key words: Entrepreneurship, Merchant, trade, economic system, initiative, responsibility, innovation, Eastern literature, Russian literature, business people.

Аннотация: Из истории известно, что духовно-культурные, социально-политические и торговые связи между странами Запада и Востока начали развиваться ещё в раннем Средневековье. Ещё более древним является вопрос о литературном влиянии. Для подтверждения этой идеи достаточно упомянуть о сходстве сюжетов и образов в эпосах, являющихся образцами фольклора. Этот процесс развивается с каждым днём. В данной статье на примере нескольких произведений изучается литературное влияние мировой литературы на узбекскую литературу.

Ключевые слова: Предпринимательство, купец, торговля, экономическая система, инициатива, ответственность, новаторство, восточная литература, русская литература, деловые люди.

“Tadbirkor” tushunchasi tarixiy va ijtimoiy jihatdan doimiy ravishda rivojlangan kontseptsiya bo'lib, uning evolyutsiyasi iqtisodiy tizimlar va jamiyatlarning o'zgarishiga bog'liq.

Tarixiy evolyutsiya:

- Qadimiy davrlarda tadbirkorlik ko'proq savdo-sotiq va kichik ishlab chiqarish bilan bog'liq bo'lib, tadbirkorlar moddiy boyliklarni yig'ish va savdo yo'llarini rivojlantirish bilan shug'ullangan.

- O'rta asrlarda tadbirkorlik shahar va bozorlarning rivojlanishi bilan kuchayib, hunarmandlar va tijoratchilar sinfi shakllangan.

- Sanoat inqilobi davrida tadbirkorlik yangi ishlab chiqarish usullarini joriy etish, fabrikalar tashkil etish va kapitalni samarali boshqarish ko'nikmalarini o'z ichiga olgan.

- Zamonaviy davrda tadbirkorlik innovatsiyalar, texnologiyalar, xizmat ko'rsatish sohasida faoliyat yuritish va global bozorda raqobatlashishni o'z ichiga oladi.

Ijtimoiy evolyutsiya:

- Dastlab tadbirkorlar jamiyatda ko'proq moddiy boyliklarni yig'ish vositachilariga aylangan bo'lsa, keyinchalik ularning roli iqtisodiy taraqqiyotda yetakchi kuchga aylandi.

- Tadbirkorlik ijtimoiy qatlamlarning shakllanishida muhim rol o'ynagan, ayniqsa yangi ish o'rinlari yaratish va jamiyat iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda.

- Bugungi kunda tadbirkorlik shaxsiy tashabbus, mas'uliyat va innovatsiya timsoli sifatida qaraladi, ijtimoiy qiymatlarga, mas'uliyatli biznes va barqaror rivojlanishga e'tibor qaratiladi.

Shunday qilib, "tadbirkor" tushunchasi tarix davomida iqtisodiy va ijtimoiy sharoitlarga qarab o'zgarib, keng doirani qamrab oladigan – sinfni, faoliyat turini va ijtimoiy rolni ifodalovchi atama sifatida shakllangan.

G'arb, rus va Sharq adabiyotida ishbilarmon, savdogar va tadbirkor tipajlari o'ziga xos xususiyatlarga ega:

1. G'arb adabiyotida:

- Ishbilarmon va tadbirkor ko'pincha mehnatsevar, ambitsiyali va innovatsion shaxs sifatida tasvirlanadi. Masalan, XX asr amerika adabiyotida biznesmen sifatida o'z maqsadlariga intiluvchi, ba'zan esa sho'rlik, hamda ijtimoiy mas'uliyatni kamroq hisobga oladigan obrazlar ko'riladi (Scott Fitzgeraldning "The Great Gatsby" kabi).

- Savdogar ko'proq pragmatik, ijodkor emas, balki pulga qaratilgan, ko'p hollarda savdosotiqda ustunlik qiluvchi shaxs sifatida tasvirlanadi.

2. Rus adabiyotida:

- Ishbilarmon va tadbirkor qahramonlari ko'pincha murakkab, ba'zan ma'suliyatsiz yoki hatto zararli shaxslar sifatida ko'rsatilgan (mashhur namuna — Gogolning "Revizor" idagi korruptsiya va savdogarlik salbiy manosi).

- Shuningdek, rus adabiyotida ishlayotgan odamlarning ichki dunyosi va ijtimoiy o'zgarishlarning in'ikosini ko'rish mumkin, tadbirkorlik ko'p hollarda ixtiyoriy emas, balki tashqi sharoitlar ta'sirida rivojlanadi.

3. Sharq adabiyotida:

- Ishbilarmon va savdogar tipajlari ko'p hollarda axloqiy qadriyatlar bilan chambarchas bog'langan, ular o'zining halolligi, donoligi va mehnati bilan qadrlanadi.

- Masalan, fors, arab va sharqiy millatlarning dostonlarida tadbirkorlar ko'pincha jamiyatga foyda keltiruvchi, adolatli shaxslar sifatida tasvirlangan.

- Shu bilan birga, ayrim asarlarda savdogarlar ochko'z yoki hiyla-nayrang yo'lidagi obrazlar sifatida ham uchraydi.

Umuman olganda, har bir madaniyatda ishbilarmon va savdogar obrazlari ijtimoiy-madaniy kontekstga muvofiq shakllangan; G'arbda ko'proq individualizm va raqobat, rusda ijtimoiy-siyosiy muammolar, Sharqda esa axloqiy va ma'naviy qadriyatlar asosida.

Klassik rus adabiyotida tadbirkor shaxslarning ilk timsollari ko'pincha murakkab va ko'p qirrali obrazlar sifatida tasvirlangan. Ular ko'proq ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy muammolar, odamlarning ichki kechinmalari orqali namoyon bo'ladi.

G'arb, rus va Sharq adabiyotida ishbilarmon, savdogar va tadbirkor tipajlari madaniy va ijtimoiy kontekstga ko'ra farqlanadi: G'arb adabiyotida ishbilarmonlar ko'pincha mehnatsevar, raqobatbardosh va innovatsion qahramonlar sifatida tasvirlanadi. Savdogarlar ko'proq pragmatik va pulga yo'g'rilgan shaxslar sifatida chiqadi, ba'zan ijtimoiy mas'uliyatdan uzoqroq. Tadbirkorlik — individualizm, erkinlik va iqtisodiy erkinlik bilan bog'langan obraz. Rus adabiyotida ishbilarmon va tadbirkor obrazlari murakkab va ko'p qirrali bo'lib, ko'pincha ijtimoiy tanqid va ichki ziddiyatlar orqali ochiladi. Ular ba'zan manfaatchi, korrupsiya bilan bog'liq yoki tashqi sharoitlarga majburiy moslashuvchi shaxslar sifatida namoyon bo'ladi. Sharq adabiyotida ishbilarmon va savdogarlar ko'proq axloqiy qadriyatlar, halollik va donolik bilan bog'langan, jamiyatga foyda keltiruvchi, adolatli shaxslar sifatida tasvirlanadi. Shu bilan birga, savdogarlar ba'zida ochko'z yoki hiyla-nayrangga moyil obrazlarda ham uchraydi. Har uch madaniyatda ishbilarmonlik va tadbirkorlik tipajlari ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy sharoitlarga muvofiq shakllanadi.

G'arb, rus va Sharq adabiyotida ishbilarmon, savdogarlar tarixi. O'zbekiston tom ma'noda tadbirkorlarning vatani! Savdogarlik deganda ham bag'rikeng va halol savdogarlar mamlakatidir. Buyuk Ipak yo'li ham aynan savdogarchilikning zaruriyatidan kelib chiqqan bo'lsa ajab emas. Bu yo'lning muhim tarmoqlarining yurtimizdan o'tganligi savdogarchilikning rivojlanishiga kata sharoitlar yaratgan. Tarix sahifalaridann S o'g'diyona savdogarlari olamga ma'lum va mashhur bo'lgan. 20 yoshga etgan yigitga savdogarlikka oq yo'l tilab, savdo karvonlarini ishonib topshirganlar. O'lis tarix sahifalariga boqib, bu yerda azaldan ustoz va shogird maktabi shakllangani, savdogarlik maxsus ilm darajasiga k o'tarilganligini anglash mumkin. Sog'd tangalari Sibirdan, Xitoy, O'rta Sharq va boshqa hududlaridan topilganiga qaraganda tashqi savdo o'sha davrlarda o'zining yuqori cho'qqisida bo'lgan. Shunisi qiziqki, o'rta asrlardasarroflik cheklaridan foydalanishgan. Unda savdogarlar mablag'lari ko'rsatilgan maxsus hujjat bilan yurganlar, boshqa shaharlarda ularni naqd pulga almashtirib olganlar. Demak sarroflarning boshqa davlatlarda ham sho'balari bo'lganki, ular qog'oz hujjatlar bilan o'lis mamlakatlarga borishgan. Amir temur davrida ham shaharga 200 tuyali karvonlarning kelishi va ketishi qayd etilgan.

Sohibqiron Amir Temur davrida bozorlarga va tadbirkor, savdogarlarga kata imtiyozlar yaratilgan. Yangi ish boshlagan tadbirkorlar va dehqonlardan ikki yilgacha soliq olinmagan. Xazinadan foizsiz pullar berib turilgan. Bozorlar me'moray-badiiy yechim asosida tamoman yangidan qurilgan. Ispaniyaning Amir Temur saroidagi elchisi Ryui Gonzales de Klavixonning bayon etishicha, "Samarqandda narsalarni tartib bilan sotish uchun katta joy bo'lmagani sababli Sohibqiron ularni shahar bo'ylab kata k o'cha (rasta)ga chiqarishni, uning ikki tomonida esa mol sotish uchun d o'konlar qurishni buyurdi. K o'chani keng qilib oldilar, uning ikki tomonidan savdo do'konlari qurdilar, do'konlar ikki qavatli bo'lib, ularning tepasi butun ko'cha bo'ylab gumbaz qilib qoplab olindi, yorug'lik tushishi uchun gumbaz peshtoqiga derazalar o'rnatildi. Do'konlar bitishi bilan ularga turli xil mol sotuvchi savdogarlar joylashar edi. Sohibqiron Amir Temur davri tadbirkorlarning oltin davridir. Amir Temur o'z savdogarlarining Yevropa davlatlarida bemalol savdo qilishining

adabiyoti, Xayyom va jahon adabiyoti, Arab she'riyati va trubadurlar she'riyati, "Panchatatra" va jahon adabiyoti, realizm va Sharq adabiyoti, modernizm va Sharq adabiyoti, rus adabiyoti va Sharq adabiyotiga o'xshagan mavzular bo'yicha bir qancha alohida tadqiqotlar yaratish, risolalar yozish mumkin. Hech bir badiiy asar bejiz yaratilmaydi. Uning asosida qandaydir ta'sir, ilhom manbaini yotishi shubhasizdir. Qanchadan qancha olimlar, adiblar Sharq adabiyoti va falsafasi ta'sirida, qanchadan qancha sharq adiblari esa G'arb adabiyoti va falsafasi ta'sirida o'zlarining asarlarini yaratishgan. Tashkil etilayotgan ushbu ilmiy konferentsiya Sharq va G'arb adabiyotini tarixiy-qiyosiy o'rganish sohasida erishgan muvaffaqiyatlari va bu sohadagi kelajak rejalarini jahon miqyosida ko'rib chiqishda va belgilashda alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shodiyev E. Alisher Navoiy va fors-tojik adiblari. T. 1989
2. O'zbek adabiyoti va tarixi. 5tomlik. T. "Fon" 1978
3. Mallayev N. O'zbek adabiyoti tarixi. T. "O'qituvchi" 1976
4. Kamolov N. Tasavvuf. Birinchi kitob. T. "Yozuvchi" 1996. 272 b.
5. SHimmel A. "Jahon mening jonimda". T. "Sharq", 1999. 176 b.
6. Ibrohim Haqqul "Adabiyot farzandlari". T. "yosh gvardiya" 1990. 192 b.
7. Abu Ali ibn Sino "Falsafiy qissalar". T. 1963, 48 b.
8. Karimov I. "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" T. "O'zbekiston" 2008.
9. Abdulla Qodiriy. O'tkan kunlar. Mehrobdan chayon. G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti. Toshkent. 1994 yil, 151 bet.
10. Yangi O'zbekiston ilmiy konferentsiya jurnali 2024. Joraboyeva Charos Shokirjonovna JAHON MIQYOSIDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI QO'LLAB-QUVVATLASHNING AHAMIYATI. 56-bet